

A TORNYAI JÁNOS MÚZEUM ÉVKÖNYVE II.

A
TORNYAI
JÁNOS
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

2020

Hódmezővásárhely

2020

II.

A TORNYAI JÁNOS MÚZEUM ÉVKÖNYVE II.
2020

Felelős kiadó:

Dr. habil. Miklós Péter szakmai tanácsadó
Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ
Hódmezővásárhely, 2020

Szerkesztőbizottság:

Dr. habil. Miklós Péter – elnök
Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Gyöngyi, Terendi Viktória, Vincze Gábor

Szerkesztők:

Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Gyöngyi, Terendi Viktória

Angol fordítás:

Antalfy Elayne, Dr. Tóth Károly

Arculatterv, borítóterv:

Szender Ákos

Képszerkesztés, tördelés:

Göbölös Mihály

Nyomda:

s-Paw Bt.

ISSN 2677-0121

Az évkönyv megjelenését támogatta

TARTALOM — CONTENTS

MIKLÓS Péter	
Előszó	5
CSÁNYI VIKTOR	
3. századi szarmata sír Hódmezővásárhely-Kishomokról	7
3 rd century Sarmatian grave from Hódmezővásárhely-Kishomok	14
BÉRES MÁRIA	
A csomorkányi tetőcserepekről	21
Roof tiles from Csomorkány	52
TERENDI VIKTÓRIA	
A múzeumőr múltja	
Kiss Lajos néprajzkutató család- és élettörténete önéletírása és archív dokumentumok alapján	63
The curator's past. The family and life history of the ethnology researcher Lajos Kiss on the basis of his autobiography and archive documents	77
NAGY GÁBOR	
„Az én nyájamon olyan hangszerek voltak, olyan jó hangszerek nem voltak egy nyájon se!”	
Kolompok, csengők és pergők használata a Dél-Alföldön	79
“My flock had better instruments than any other flock!”	
Cow bells, sheep bells and rattle bells in the South of the Great Plain	90
BERNÁTSKY FERENC	
Fényképészek Hódmezővásárhelyen 1869–1918 között	91
Photographers in Hódmezővásárhely from 1869 to 1918	108
NAGY GYÖNGYI	
„Gyógyítva Nevelni”	
Az iskolaalapító Aranyossy Ágoston	109
“To educate by remedying”	
Ágoston Aranyossy, founder of a school	122
MIKLÓS PÉTER	
A hódmezővásárhelyi jezsuita rendház a szovjet megszállás idején (1944. szeptember – 1945. április)	123
The Jesuit monastery in Hódmezővásárhely during the time of Soviet occupation (September 1944 – April 1945)	130
VINCZE GÁBOR	
Dr. Hollósi Antal hódmezővásárhelyi ügyvéd, lapszerkesztő 1945 utáni meghurcolása	131
The persecution after 1945 of Dr Antal Hollósy, judge, newspaper editor	144
TÓTH KÁROLY	
Kísérlet az alföldi tájképfestészet megteremtésére	
Művészetelméleti gondolatok Tornyai János két levelében	145
Attempting to Create Landscapes in the Hungarian Great Plains	
Art Theoretical Remarks to two Unknown Letters of János Tornyai	155
GÁL PETRA	
Naiv szemlélet Kovács Mária festészetében	157
Naïve approach in the paintings of Mária Kovács	161
TÓTH KÁROLY	
„Kilépni Tornyai János árnyékából”	
Reflexiók Nátyi Róbert Endre Béla monográfiájáról	163
“Coming to the Light from János Tornyai's Shadow”	
Reflection on Róbert Nátyi's monograph on Béla Endre	169
Rövidítések jegyzéke — List of Abbreviations	171

ELŐSZÓ

A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum 2019-ben azzal a szándékkal indította útnak megújult évkönyv sorozatát, hogy megfelelő platformot biztosítson az intézményben zajló tudományos, közművelődési, muzeológiai munkáról, s a hódmezővásárhelyi közgyűjteményt is érintő aktuális kutatásokról szóló tanulmányok számára. A hosszas előkészületek nyomán elkészült első kötet publikálása nemcsak ünnep volt, hanem komoly kötelezettségvállalás is arra nézve, hogy a jövőben, évről-évre hasonló módon kívánunk beszámolni az elvégzett kutatásaink eredményeiről.

A *Tornyai János Múzeum Évkönyve* második kötet — amelyet most kezében tart az érdeklődő olvasó — nemcsak arról szolgál bizonyságul, hogy a vásárhelyi múzeumban, mint tudományos műhelyben folyamatos és magas szakmai színvonalon végzett kutatómunka zajlik, hanem arról is, hogy az intézmény elkötelezett az elvégzett munkáról mind a szakmai grémiumnak, mind pedig az érdeklődő nagyközönségnek számot adó, rendszeresen megjelenő periodika mellett. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az évkönyv csak egy szűk keresztmetszetét hivatott ismertetni az intézményben zajló mun-

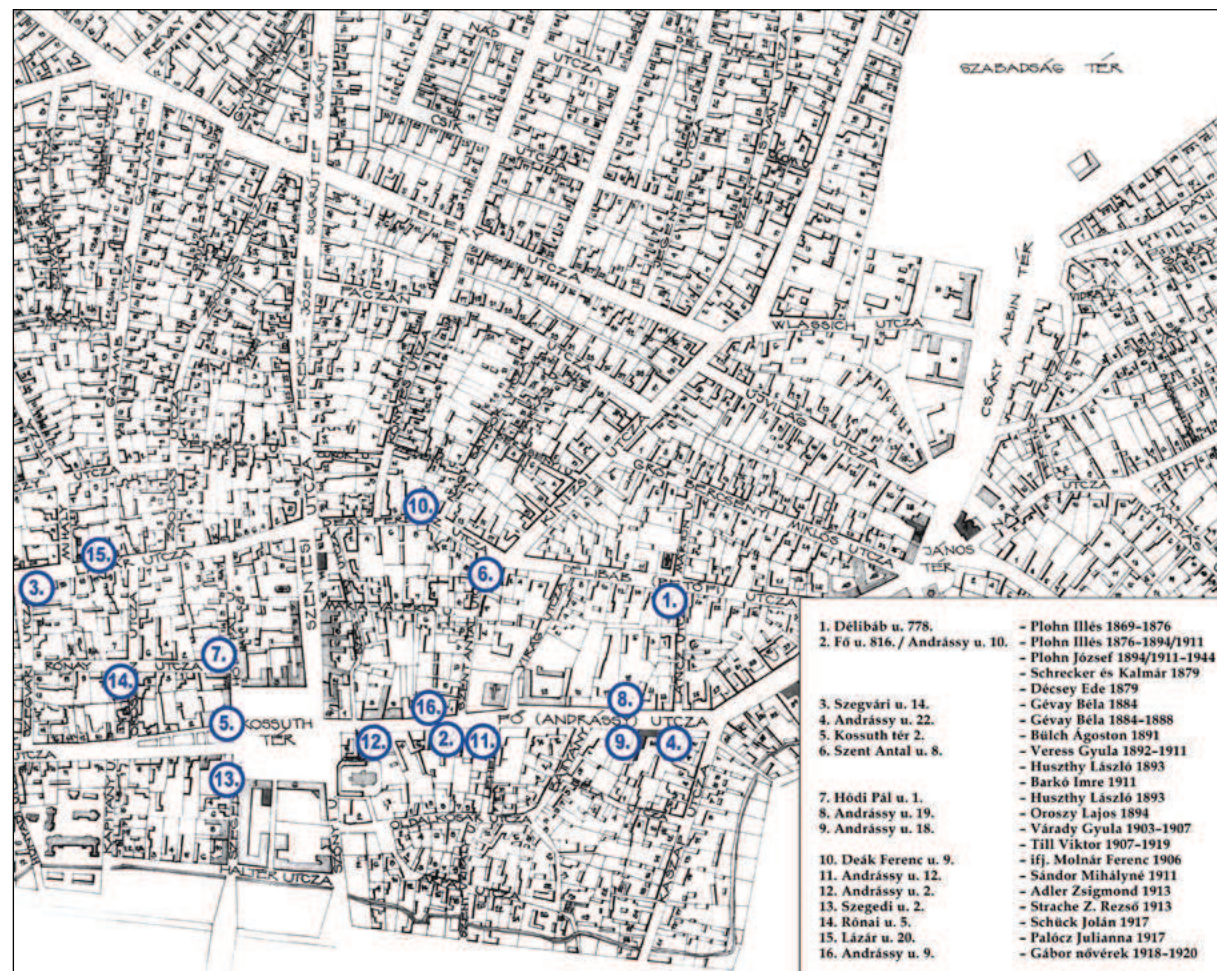
kának, hiszen az elmúlt egy évben a kutatómunka és a tudományos feldolgozás mellett az egyes szakterületek munkatársai a múzeumi gyűjtés, a megőrzés és a bemutatás feladatait is folyamatosan ellátva végezték munkájukat.

Híven a tavalyi év gyakorlatához, a múzeumi évkönyv második kötetében helyet kaptak intézményünk szakmai munkatársai mellett olyan kutatók is, akiknek tudományos tevékenysége Hódmezővásárhelyhez vagy a múzeum gyűjtőterületéhez köthető, s továbbra is törekedtünk arra, hogy valamennyi gyűjteményünk és szakágunk képviselje magát a kiadványban.

A szerkesztőbizottság elnökeként bízom abban, hogy a következő években is hasonlóan tartalmas és színvonalas évkönyvekkel adhatunk számot a hódmezővásárhelyi közgyűjteményben folyó szakmai és tudományos munkáról. Remélem, hogy az ezen évkönyv hasábjain olvasható tanulmányok segítségével sikerült Hódmezővásárhely múltjának eddig kevésbé ismert részleteit és történéseit megvilágítani, illetve a közelmúlt eseményeit méltó módon dokumentálni. Ezt a vállalásunkat — terveink szerint — a jövőben is töretlenül folytathatjuk.

Dr. habil. Miklós Péter

a szerkesztőbizottság elnöke

1. kép: Fényképsz műtermek Hódmezővásárhelyen 1869 és 1918 között. Grün Márton Újvilág utcai és Kocsis Flórián Kistöltés, illetve Görbe utcai műterme jelen térképvázlatra nem fért fel, míg Szigeti Jakab műtermének pontos címét nem tudtuk megállapítani. (A térképvázlatot Szender Ákos készítette.)

zában, a Délibáb utca 778. szám alatt. Plohn Illés (kezdetben: Eliás Plohn) 1833-ban született Aradon. Édesapja, József, vésnök volt, ő szintén vésnöknek készült, de később kitanulta a fotográfálás mesterségét. Több ízben megfordult Bécsben, ahol 1869-ben elsajátította a „Brillant-fényképezetet”. Feleségével, Kugler Amáliával (Bécs, 1842 – Hódmezővásárhely, 1924) egy lányt, Eleonórát és három fiút, Józsefet, a Budapesten nyomdászként dolgozó Henrik Gyulát (Hódmezővásárhely, 1873 – Budapest, 1936), valamint a Kiskunmajsán könyvkötőmester és fényképész Bélát (1876 – Szeged, 1944) neveltek fel.

Az 1860-as években dolgozott Simándon és Aradon, valamint 1868–1869 között Makón. S bár 1869 nyaratól kisebb megszakításokkal már Vásárhelyen működött, és 1870 áprilisában végleg letelepedett a városban, a szűkös megélhetés miatt az évek során többször is kénytelen volt vidéken munkát vállalni. Így dolgozott 1872-ben Orosházán, 1876 tavaszán Makón és 1877-ben Kisjenőn.

Fényképeivel 1871-ben Hódmezővásárhelyen, 1872-ben Kecskeméten, 1874-ben Londonban, 1876-ban Szegeden, valamint 1879-ben Désen és Szolnokon nyert díjakat.

Műtermét 1876-ban áthelyezte a városközpontban lévő Fő utca 816. szám alá, a Szent Antal utca torkolatával szemben elhelyezkedő épületbe. Az évek során változott a házszám és az utcanév is (III. tized 881. szám, Andrássy utca 10.), de a Plohn műterem 1944-ig ugyanitt állt fent.

Vizitkártyák, kabinetképek, családi és esküvői fotók mellett rendszeresen készített tablókat iskoláknak és egyleteknek, valamint albumokat vásárhelyi személyek számára. A műtermi munka mellett rendszeresen járta Hódmezővásárhelyt és környékét, fényképezve az épülő belvárost és a város környéki tanyákat. 1873-ban megörököltette, bár kissé mesterkéltn beállítással, Dobossy Lajos tanyáját, továbbá a Vetró-tanyát. Az 1879-es szegedi nagyárvírről egy közel húsz felvételtől álló sorozatot készített. 1887-ben lefotózta az

2. kép: Plohn Illés: Ifj. Hegedűs Imréné, 1872. Érdekes a verzo hátoldalán lévő Hold-Mező Vásárhely felirat. (Csatáry Tamás tulajdona.)

3. kép: Plohn Illés: Az 1887. június elsején összeomlott Kistiszai zsilip romjai. (A Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum tulajdona. Fotóretusálás: Komoly Vera.)

Miklós, Péter

The Jesuit monastery in Hódmezővásárhely during the time of Soviet occupation
(September 1944 – April 1945)

The chronicle of the local Jesuit monastery is an especially important source; it provides data not only on the history of the Jesuit Order and of the church in Hódmezővásárhely, but also contains information on everyday life and the past of different local communities – schools, civil organizations, religious societies, and local groups in districts of the town and outlying farm areas.

The documents in the volumes of Domus Hodensis Diarium (Diary of the Hódmezővásárhely Monastery) contain daily reports on the everyday life of the Jesuits in Hódmezővásárhely, processes in the local

church, society and politics, as well as the educational, cultural and economic connections of members of the order. Records in the diary dated between September 1944 and April 1945 provide information on the Soviet occupation of Hódmezővásárhely and the political changes of 1944/1945, and their influence on the life of the local order and religious community.

The original archival location of the text presented in this source study was: Archive of the Hungarian Province of the Society of Jesus (Budapest). Domus Hodensis Diarium. Vol. II. (entries between September 1944 and April 1945).

Translated by Antalffy Elayne

Dr. habil. Miklós Péter PhD
Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ
6800 Hódmezővásárhely
Dr. Rapcsák András út 16-18.
E-mail: miklospet@gmail.com

VINCZE GÁBOR

Dr. Hollósi Antal hódmezővásárhelyi ügyvéd,
lapszerkesztő 1945 utáni meghurcolása

A Hódmezővásárhelyre benősült jogász-lapszerkesztő

Dr. Hollósi¹ Antal Újpesten (1950 óta Budapest része) született 1891. január 21-én. Fölmenői felsőmagyarországi származásúak voltak, édesapja nyugdíjas éveiben Érsekújvárra vonult vissza. Fia emiatt középiskolai tanulmányait ebben a városban végezte és itt is érettségizett le. Ezt követően filozófiai tanulmányokat folytatott, majd beiratkozott a temesvári római katolikus teológiára. Ezt bizonyára elvégezte, ugyanis Fejérváry József szerint egy ideig „*Temesváron, Öthalmon, Aradon, majd Kunágótán működött*” — feltehetően, mint káplán.² (Népbíróági tárgyalásán az egyik tanú úgy fogalmazott, hogy amikor beszélt vele, mindig az volt az érzése, a „*vádltból egy katolikus pap beszél*”).³ A lelkeszi szolgálatból azt követően léphetett ki, hogy 1914-ben megismerkedett egy, az Arad mellett lévő Öthalmon élő tanítónővel, a leendő feleségével.

A Nagy Háború alatt beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára. Tanulmányait valószínűleg azért szakította meg Budapesten, mert 1920-ban megnősült, és a hódmezővásárhelyi származású feleségével a városba költözött. Tanulmányait végül az 1921-ben Máramaroszigetről Hódmezővásárhelyre költözni kényszerült jogakadémián fejezte be.

Máramaroszigeten a 18. század végi előzmények után az 1869/70-es tanévvel kezdte meg — pár évtizedes — működését az önálló református jogakadémia. A román megszállás miatt már 1919 februárjában fölmerült, hogy az intézmény települjön át Hódmezővásárhelyre, de erre ténylegesen csupán 1921-ben

került sor. Az 1921/1922-es tanévet már itt kezdték meg. Csak három tanéven keresztül működött a jogakadémia az alföldi városban, mert az 1923/1924-es tanév vége felé a Református Egyetemi Konvent — a kormány nyomására — megszüntette.⁴

Visszatérve Hollósi Antal tanulmányaira, azokat tehát az 1921/1922-es tanév végén befejezte. Ezt követően a Kolozsvárról elüldözött, és 1921 nyarán Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán⁵ 1923 elején jog- és államtudományi doktorátust szerzett. Ezzel magyarázható, hogy óraadó tanár lehetett a jogakadémián. Az 1923/1924-es tanév I. félévében a *Bevezetés a jog- és államtudományokba*, a *Római jog* és *Római kánonjog* című kurzusokat hirdette meg, a második félévben pedig még *A magyar állam statisztikája* címűt.⁶

Bár az oktatásban kevés időt töltött el, ám ez az időszak elég lehetett arra, hogy megismerkedjen a főiskolai ifjúság mindennapi problémáival. Talán ezzel magyarázható, hogy az 1930-as években szerepet vállalt a Turul Szövetség⁷ hódmezővásárhelyi tagszervezetének tevékenységében. A városban 1925 őszén (tehát a jogakadémia megszűnése után) alakult meg a helyi illetőségű főiskolai és egyetemi hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzse, amely 1933-ban a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület nevet vette föl. Az 1925-ben ügyvédi irodát nyitott Hollósit valószínűleg néhány korábbi jogakadémiai hallgatója kérte föl — emlékezete szerint 1927 körül⁸ — arra, hogy *patrónusa* legyen a helyi egyesületnek. Előbb *patrónus*, majd idővel *magiszter*, később *dominus* volt. 1945 után következetesen azt vallotta, hogy mindezek a tisztségek csupán tiszteletbeli állások voltak, poli-

¹ Dr. Hollósi Antal nevét a korabeli forrásokban (napilapokban, rendőrségi, népbíróági iratokban) következetlenül használták, sokszor Hollósy-ként írták le. A népbíróági aktában található két aláírása alapján nem lehet eldönteni, hogy ő maga melyik formát használta. Érdekes módon Fejérváry József hódmezővásárhelyi újságíró-helytörténész a *Vásárhely története családok tükrében* című, 1929-es kötetében a nevét „Hollóssi”-ként írta. (A kötetről annyit kell tudni, hogy ez egyfajta „ki kicsoda” volt, tehát a benne szereplő személyektől származtak az életrajzi adatok.)

² FEJÉRVÁRY 1929, 223.

³ MNL CsCsML, a Szegedi Népbíróóság iratai, XXV. 8. fond, Hollósi Antal népbíróági aktája, Nb. 756/1946. 27.

⁴ Bővebben lásd PRESZTÓCZKI 2016.

⁵ A jogakadémia nem adhatott ki egyetemi diplomát.

⁶ PRESZTÓCZKI 2016, 184–185.

⁷ A „Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottságát” még 1919 nyarán, a Tanácsköztársaság bukása utáni napokban hozták létre. Már az 1920-as években a legjelentősebb ifjúsági szervezetnek számított. Tulajdonképpen egyfajta ernyőszervezetnek tekinthető, amely alá tartoztak a vidéki tagszervezetek. A Turul Szövetségben a jobboldali nemzeti radikális és a népi baloldali irányzat egyaránt helyet foglalt. Bővebben lásd: KEREPESZKI 2012.

⁸ Zeman Ferenc kutatásai szerint 1928-ban. ZEMAN 2016, 158.